

MALĒNIJAS JAUNIEŠU INTERESE PAR NOVADA KULTŪRU

Santa Daume

Atslēgas vārdi: *Alūksnes novads, Malēnija, jaunieši, kultūras mantojums, novadnieciskā (malēniskā) apziņa*

Ar Malēniju šī apcerējuma ietvaros saprotam Ziemeļaustrumvidzemes kultūrvēsturisko daļu jeb pašreizējā Alūksnes administratīvā novada rietumu un vidusdaļu — 14 pagastus (visus Alūksnes novada teritorijā ietilpstošos pagastus, izņemot Liepnas pagastu, kurš kultūrvēsturiski atrodas Ziemeļlatgalē) un Alūksnes pilsētu. Par malēniešiem šajā rakstā saucam vēsturiski izveidojušos Ziemeļaustrumvidzemes iedzīvotājus, kuriem ir sava savdabība — valodas īpatnības (izloksnes, intonācijas), rakstura iezīmes, pasaules uztvere, kā arī materiālās un nemateriālās kultūras īpatnības. Savdabības pastāvēšana liecina par indivīdu un dažādu apvidu iedzīvotāju paaudžu gaitā uzkrāto vērtību pārmantošanu un attīstīšanu, apmierina indivīdu vajadzību pēc piederības kādai iedzīvotāju grupai un apzināšanos par to.

Ievads

Mūsdienu pasaulē, kad dažādas sabiedrības grupas pamazām kļūst vienveidīgākas, līdzīgākas un valstis zaudē daļu savas kādreizējās savdabības, ir ļoti nozīmīgi apzināt, izvērtēt un saglabāt iedzīvotāju tradicionālās vērtības, apziņu par piederību savam etnosam un tā kultūras daudzveidībai, arī tam raksturīgajām savdabīgajām iezīmēm un tradīcijām, kam nereti ir būtiska loma etnosa vēstures izziņāšanā un kultūras vērtību saglabāšanā un attīstīšanā.

Malēniešu savdabību veidojošas iezīmes izriet no apvidus dabas un sociāli ekonomiskajiem apstākļiem, no pauguraines klimata skarbuma, no ainaviskā krāšņuma, no seniem sakariem ar tuvējos kaimiņos dzīvojošiem igauņiem un krieviem, no vairākus gadsimtus Polijas un Krievijas varā bijušās Latgales pierobežas un no citiem apstākļiem. Par tiem ir samērā daudz publicējumu¹.

Raksta mērķis — balstoties uz mūsdienu jauniešu interesēm un zināšanām, spriest par

viņu apzinātu vai neapzinātu piederību Malēnijai kā novadam un malēniešiem kā savdabīgai vidzemnieku grupai. Šādas ievirzes materiālus publicējam pirmo reizi.

Pētījumi par jauniešu piederību kādai etniskai, teritoriālai vai citādu grupai, par viņu izcelsmi, kultūru, tradīcijām un zināšanām ir gan izziņošs, gan praktisks process:

1. jauniešu stāstījumu analīzes gaitā tiek izpētītas un izprastas viņu kā malēniešu atzītās vērtības, aktivitāte un zināšanas;
2. pētījuma gaitā intervētie jaunieši gūst jaunas atziņas un ierosmi pārdomām par savu piederību Malēnijai un par iezīmēm, kas šo novadu raksturo.

Pētījumi par viena novada jauniešiem iegūst plašāku nozīmi, ja tos izdodas salīdzināt ar citos novados iegūtu informāciju. Savukārt vairāku viena novada iedzīvotāju domu izziņāšana palīdz izdarīt secinājumus par daudzu paaudžu darbībā radīto kultūrvēsturisko un valodas vērtību saglabāšanas, pārman-

tošanas, bagātināšanas un popularizēšanas iespējām un nepieciešamību, kā arī par šo vērtību izžušanas apstākļiem un cēloņiem.

Rakstā mēģinām analizēt Malēnijas jauniešu domas par piederību novadam, viņu novadnieciskās apziņas līmeni, vietējās kultūras un tradīciju nozīmi jauniešu ikdienā — interesi un zināšanas par tām, arī izloksnes lietojumu dažādās sociālās vidēs un vecuma grupās.

Metodoloģija

Lai pētītu malēniešu kā savdabīgas iedzīvotāju grupas pastāvēšanu mūsdienās, rakstā izmantotas vairākas datu ieguves metodes.

2014. g. aprīlī un maijā tika veikta Alūksnes novada bibliotēku vadītāju un darbinieku aptauja, kurā atbildes sniedza 13 no 15 Alūksnes novada pagastu un pilsētas bibliotēkām. Ņemot vērā atbilžu skaitu, iegūtā informācija analizēta kvalitatīvā veidā. Aptaujas lapa sastāvēja no astoņiem slēgtajiem un 22 atvērtajiem jautājumiem par bibliotēkā pieejamiem literatūras darbiem un citiem avotiem, kuros iespējams izlasīt par malēniešu kultūru, valodas īpatnībām, darba un sadzīves tradīcijām un Alūksnes novada veidošanās vēsturi, par jauniešu interesi un šo darbu vērtējumu, par novērotajām jauniešu valodas lietojuma īpatnībām, veidiem, kā bibliotēkāres informē un izglīto savus lasītājus par novada kultūrvēstures jautājumiem, jauniešu iesaistīšanos bibliotēkas rīkotajos novada izzināšanai veltītajos pasākumos. Tika uzdoti arī demogrāfiski jautājumi par bibliotēkas lasītāju jauniešu vecumu, izglītības līmeni un tautību. Ņemot vērā to, ka bibliotēka ir vieta, kur visplašāk pieejami literatūras darbi un citi avoti par novada kultūrvēstures jautājumiem, kā arī to, ka bibliotēkas rīkotie pasākumi bieži ir vismaz pagasta mēroga un, tos rīkojot, notiek sadarbība ar vietējo pašvaldību un skolu, tad bibliotēku vadītāju un darbinieku aptauja var sniegt vērtīgu informāciju par vietējo jauniešu interesi novada kultūras, valodas, tradīciju un vēstures izzināšanā.

2013. g. aprīlī un maijā notika desmit malēniešu jauniešu biogrāfiskas intervijas, četras daļēji strukturētas intervijas ar vidējās un vecākās paaudzes Malēnijas novadniekiem un E. Glika Alūksnes Valsts ģimnāzijas 12 jauniešu diskusija (t.s. fokusgrupas diskusija). Lai definētu rakstā pieņemto jaunieša vecumu, pamatā izmantota UNESCO definīcija, kurā par jauniešiem atzīti 15 līdz 24 gadus veci iedzīvotāji, tomēr šis vecums var tikt pielāgots² Eiropas Savienības dokumentos noteiktajiem, ka jaunatne ir jaunieši vecumā no 13 līdz 30 gadiem³. Balstoties uz šīm definīcijām, tika intervēti un aicināti uz diskusiju jaunieši vecumā no 15 līdz 27 gadiem, kuri gan pēc dzīvesveida un dzīvesvietas, gan nodarbošanās pieskaitāmi jaunatnei kā sociālai grupai. Tika intervēti pieci Malēnijā auguši un šobrīd dzīvojoši jaunieši un pieci tādi jaunieši, kuru bērnība un dzimtas saknes meklējamas Malēnijā, bet pastāvīgā dzīvesvieta ir cita. Tika sekots līdzi, lai iespēju robežās jaunieši būtu ar dažādu nodarbošanos un dzīvesvietu — pagastā vai pilsētā. Intervijās un diskusijā jaunieši dalījās savos dzīvesstāstos, norādot, kādu lomu un kādās dzīves situācijās ieņēmis jauniešu valodas lietojums, kādos gadījumos jaunieši ir izjutuši piederību Malēnijai un tās kultūrai, kāda ir jauniešu kultūra un ar ko viņi nodarbojas brīvajā laikā, kāda saistība jauniešiem ir bijusi ar Igauniju, Krieviju un to kultūru, ko jaunieši zina par malēniešu tradīcijām un kādas tradīcijas tiek ievērotas viņu ģimenē. Intervētie vidējās un vecākās paaudzes Malēnijas novadnieki sniedza ziņas par novada attīstību un dzīves apstākļiem, sadarbību ar kaimiņzemēm un tās radītām iespējām, novada jauniešu kultūras pasākumiem un malēniešu īpatnību veidošanās kultūrvēsturisko pamatu.

Lietojot minētās datu ieguves metodes un iepazīstoties ar pieejamiem literatūras avotiem un citiem rakstā izmantotiem materiāliem, iegūta informācija, kas ļauj skatīt malēniešu jauniešu intereses, piederības un zināšanu veidošanos, pievēršot uzmanību

Malēnijas novada un tā iedzīvotāju vēsturiskai attīstībai, tradīciju pārmantošanai un apstākļiem, kas ir ietekmējuši mūsdienu jauniešu piederības izjūtas, interešu un kultūras veidošanos.

Malēniešu izcelšanās, dzīvesveids un dzīvesvieta

Lai varētu runāt par malēniešiem un viņu atšķirībām no pārējo novadu latviešiem, sākotnēji ir svarīgi izprast, kas ir šie ļaudis, kur viņi dzīvo un kā veidojušās atšķirības no citiem.

Dzirdot Malēnijas vārdu, pirmās domas saistās ar vietu, kas atrodas malā, kas varētu tikt saukta arī par Malienu. Pēc ģeogrāfa Ādolfā Kraukļa domām, agrāk par malienām tika sauktas arī mazas, nomaļas un atpalikušas teritorijas, kad šim vārdam jūtama negatīva vai diskriminējoša pieskaņa.⁴ Vārda *malēnieši* senāko man pagaidām zināmo publicējumu esmu atradusi Pētera Ernesta Vildes 1768. g. izdevumā "Latviešu Ārste", kurā par malēniešiem dēvēti tālu no nenosaukta centra mītoši ļaudis. To citēju tuvināti mūsdienu latviešu literārās valodas rakstībai: "No vītoliem vēl būs pieminēt: kā mūsu vidzemnieki, sevišķi tie cēsnieši, kuriem izveicigaka mēle ir kā citiem malleniešiem, šo pašu koku aridzan blīzni ir kārkļus nosauc, tapēc kā šis koks ne vienādas tautas esot."⁵

Sākotnēji ar Malienas vārdu tikusi apzīmēta plašāka teritorija nekā tas ir mūsdienās. Malienas raksturojums atbilstoši tā laika zināšanām sniegts 1936. g. izdotajā "Latviešu konversācijas vārdnīcā", kur ar Malienu apzīmēta latviešu apdzīvotās teritorijas dienvidaustrumu daļa, kurā runā augšzemnieku jeb malēniešu dialektā. Tā aptvērusi Latgali, Zemgales austrumdaļu un Vidzemes dienvidaustrumu daļas nomali⁶.

Šajā rakstā apskatītās Malēnijas kultūrvēsturiskās robežas precīzi ir grūti noteikt — tai nav nosacīta iedalījuma kopējā valsts teritorijas administratīvajā dalījumā, tā atrodas Ziemeļaustrumlatvijas pierobežā un aptver

Alūksni un tās tuvējo apkārtni. Alūksnes novada Mārkalnes, Veclaicenes un Ziemera pagasts robežojas ar Igaunijas Republikas Veru rajonu, Pededzes pagasts — ar Krievijas Federācijas Pleskavas apgabala Pečoru rajonu. Vietvārds Malēnija nav jāucams ar vārdu Maliena, kas mūsdienās apzīmē kādreizējā Mālpes pagasta rietumu daļu, kurā padomju varas gados nodibināja Malienas ciemu. Šobrīd tā ir Malienas pagasta administratīvā teritorija. Tā ir daudz mazāka par kultūrvēsturiskās Malēnijas platību. Dodot nelielajai Mālpes pagasta daļai vārdu Maliena, uz to kļūdaini attiecināja tautā un literatūrā lietoto Ziemeļaustrumvidzemes plašā apvidus apzīmējumu Maliena. Grāmatas "Radošie malēnieši un viņu valoda" autori iesaka pētāmās teritorijas apzīmēšanai lietot vārdu Malēnija un pauž uzskatu, ka "Malēnijas robežas grūti precīzi noteikt varbūt arī tādēļ, ka, par spīti īpatnībām, malēnieša vārdam vairāku pagastu iedzīvotāji gribētu būt piederīgi, labprāt sauktos par malēniešiem"⁷. Piebilstams, ka arī iedzīvotāju tradicionālajā materiālajā un nemateriālajā kultūrā, tāpat kā izloksnēs, starp vietējiem apvidiem ir pārejas joslas, kurās vienlaikus vērojamas kaimiņu apvidu iezīmes (plašāk sk. 1. atsaucis *Robežas*, sākot no 34. lpp.). Literatūrvēsturnieks Roberts Klaustiņš jau 20. gs. 30. gados atzina, ka runāšana malēniešu izloksnē pat kļuvusi par modes lietu, lai vieglāk sasniegtu lētu komiku, kas gadu desmitiem krājusies joku literatūrā⁸. Arī mūsdienās dažkārt ir grūti pateikt, kas īsti ir malēnietis. Tomēr mūsdienās lietotajam Malēnijas vārdam vairāk piešķirta cita nozīme, kas balstīta rūpīgās kultūras vēstures avotu studijās — tam izteiktāk jūtama iedzīvotājus raksturojoša un apzīmējoša pieskaņa, proti, Malēnijas un malēniešu apzīmējumā ietverta "asprātība, joki, īpatnības, šķietams naivums, bet arī izteikta gudrība, izdoma, dzīve saskaņā ar dabas izpratni un norisēm"⁹, ko pastiprina dialektālās īpatnības. Alūksnes pilsētas Tautas nama metodiķe un diriģente Ilze Briediņa un vairāku

malēniešiem veltītu zinātnisku un kultūrvēsturisku publikāciju autors Jēkabs Raiipulis, minot piemērus, pārliecina, ka Malēnijas iedzīvotāji ir radoši, bet viņiem visiem piemīt arī īpaša humora izjūta — ir “melnā humora” cienītāji, kā arī labprāt pasmejas cits par citu. I. Briediņa piekrit, ka mūsdienās saukšanās par malēnieti ir kļuvusi arī par modes lietu, lai gan atzīst, ka šeit dzīvojošo ļaužu raksturs patiešām ir atšķirīgs no citu latviešu rakstura. Viņi ir, iespējams, spītīgāki, noteiktāki, mērķtiecīgāki, un šīs iezīmes viņos ir spilgti jūtamas. Mūsdienu malēniešu kultūras un dzīvesveida saknes meklējamas vismaz 17. gs. nogalē¹⁰, tomēr, tā kā šo ļaužu kultūra un dzīvesveids pētīts maz, tad, iespējams, malēniešu izcelšanās un rakstura savdabība rodama vēl senāk.

1986. g. dzimušais arhitektūras students, karvenietis Matīss Šteinerts Malēnijas atrašanās vietu, pirmkārt, raksturo kā punktu, kur satiekas trīs valstis — Latvija, Igaunija un Krievija. Šāda atrašanās vieta, pēc jaunieša domām, arī norādot uz tur dzīvojošo cilvēku atšķirībām, kas radušās, atrodoties pusceļā starp Igauniju, Latviju un Krieviju, no vienas puses, un starp Latgali un Vidzemi, no otras puses. Būtiski, ka jaunieši savos stāstījumos īpaši uzsver Malēnijas piederības vietu Vidzemei, nevis Latgalei, tā norādot uz savu savdabību un neļaujot pielīdzināt sevi latgāliešiem, kas būtu iespējams daļēji līdzīgo izlokšņu un runas intonāciju dēļ (M. Šteinerts; Aiva Bondare, 1988; Ieva Puriņa, 1989; Sandis Daume, 1990; Laura Osetrova, 1996). Atskatoties vēsturē, kļūst skaidrs, ka šādam raksturojumam ir arī pamats — dažādos laika posmos atrodoties dažādu valstisku veidojumu pierobežā, malēnieši neapšaubāmi guvuši no pārējās Latvijas atšķirīgu pieredzi, kura ietekmējusi novada vispārējo attīstību. Alūksnes novada jeb Vidzemes vēsturiskā etnogrāfiskā apgabala ziemeļaustrumdaļas — Jaunalūksnes, Mālpupes un Pededzes pagastu robeža ar Latgales kultūrvēsturiskā apgabala Liepnas pagastu visumā sakrīt ar kādreizējo

Krievijas impērijas Vidzemes un Vitebskas guberņu ziemeļdaļu robežu. Alūksnes novada lielākās daļas jeb Malēnijas kultūrvēsturiskās tapšanas izziņai nepieciešami īpaši daudzpusīgi pētījumi, kas pamatoti novada pilskalnu arheoloģisko izrakumu atradumos, dažādu vēstures periodu dokumentu studijās, arī etnogrāfu, folkloristu un valodnieku ekspedīciju rezultātos. Pagaidām veikta tikai sākotnējā izpēte (sk. I. *atsauci*).

Malēnijas teritorijā dažādos laika posmos dzīvojuši atšķirīgas etniskās piederības iedzīvotāji — 1. gadu tūkstoši pirms mūsu ēras to apdzīvojušas somugru tautas, bet atrodamī arī etniski jaukti kapu lauki. Vēlāk šajā apkārtnē arvien vairāk iedzīvojušās baltu tautas, kopš 9. gs. atrasti tikai latgaļu kapu lauki¹¹. 17. gs. Malēnija, tolaik Livonijas ordeņa valsts Alūksnes pilskunga, kopš 1629. g. zviedru iekarotās Vidzemes novads, atradās pierobežā, kas sadalīja kādreizējās Livonijas ordeņa zemes Polijas un Zviedrijas daļās, t.i., Vidzemē un Latgalē jeb Inflantijā. 18. gs., esot Krievijas pakļautībā, Malēnija bija jau minēto Vitebskas un Vidzemes guberņu robežjosla, bet mūsdienās atrodas Igaunijas un Krievijas pierobežā. Ģeogrāfs Ā. Krauklis atzīst, ka kaimiņu tautu ietekme un klātbūtne lielā mērā bijusi un joprojām ir svarīgs Malēnijas attīstības faktors¹². Interviju un pārrunu laikā gan jaunieši, gan intervētie Malēnijas citu paaudžu novadnieki atklāja, ka arī mūsdienās Igaunijas un Krievijas robežas tuvums ir sava veida attīstības faktors (M. Šteinerts; Jānis Strapcāns, 1994; S. Daume; I. Briediņa; J. Raiipulis). Pierobežas ietekme uz pētāmās teritorijas jauniešu kultūru un pasaules redzējumu raksturota nākamajā raksta sadaļā “Pierobeža un kultūra”.

Īpaša vēsturiskā iezīme Malēnijas teritorijā ir latviešu zemnieku pirmo skolu nodibināšana agrāk (1683) nekā citviet Latvijā, kā arī Bībeles pārtulkošana latviešu valodā, kas veicināja izglītošanos¹³. Lai gan sākotnēji zemnieku skološanas galvenais mērķis bijis to pievēršana Dievam¹⁴, tomēr kopumā izglītība

un skološanās veicinājusi iedzīvotāju attīstību un izaugsmi. J. Raipulis raksta, ka “malēnieši vienmēr centušies pēc visaugstākā, un par to liecina arī tas, ka Krievijas impērijas galvaspilsēta Pēterburga ir bijusi daudzu censoņu izglītības meklējumu mērķis”¹⁵. Tērbatas Universitātē no pagaidām zināmajiem desmit latviešu studentiem 19. gs. sākumā trīs bija alūksnieši. Tas un augstais lasītpratēju skaits apliecina, ka malēnieši nebija neizglītoti vai attālumā dēļ no valsts centrālās daļas atpaliķi iedzīvotāji, bet gan mērķtiecīgi un zinātkāri ļaudis, kuriem ir sava savdabība¹⁶.

Pētot malēniešu izcelšanos un atšķirību rašanos, uzmanība pievēršama arī videi, kādā viņi dzīvo. Alūksnes augstiene raksturojama kā pauguraina, nelīdzena un mežaina vieta, līdz ar to plaši labības lauki sastopami reti un pauguraino teritoriju apstrādāt nav viegli. Daba šo apvidu nav lutinājusi — ziema iestājas ātrāk nekā pārējā Latvijā, bet pavasaris atnāk vēlāk. Dabas apstākļi malēniešus padarījuši sīkstus, strādīgus un mērķtiecīgus. Alūksnes apvidū atrodams ne viens vien kādreiz nocietināts pilskalns, kas liecina par šīs vietas senu nozīmību vēstures gaitā. Diemžēl arheoloģiski izrakumi tajos nav izdarīti. Tas neļauj skaidrot daudzus malēniešu un Malēnijas senvēstures jautājumus, to skaitā jautājumu par novada vissenāko kultūras mantojumu. Alūksnes apvidus iedzīvotāji vismaz kopš 17. gs. otrās puses ir dzīvojuši gan sētu grupās, gan savrupstētās tālu cits no cita, tuvākie kaimiņi reizumis atrodami pat kilometriem tālu. Ziņas par dzīvesvietu seno izvietojumu rodama 17. gs. otrās puses kartēs, kas glabājas LVVA 7404. fondā. Daži piemēri aprakstīti un publicēti grāmatas “Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads” 355.–359. lpp. Interviju gaitā noskaidrojās, ka pretēji mūsdienu tendencei, kad jaunieši pārceļas uz dzīvi lielākās pilsētās vai dodas uz ārzemēm, arī šobrīd ir jaunieši, kuri labprāt dzīvo ārpus pilsētām, vietās, kur tuvākie kaimiņi mīt pat kilometriem tālu, un lepojas ar to, ka ir auguši, bērniņu un skolas gadus

pavadījuši laukos (I. Puriņa; S. Daume). Jauniešu skatījumā galvenais ieguvums no dzīves laukos ir mierīga ikdiena un atpūta, dabas ainavas, plašums un dzīve bez steigas (Linda Voropajeva, 1990; S. Daume; Kārlis Žigurs, 1995; Elīna Volšteine, 1997). Šāda vide ietekmējusi novada ekonomisko attīstību, taču tieši tāpēc šeit saglabāties vides un dzīvesveida savdabīgums un kultūrvēsturiskas vērtības, kas ātrāk izzūd industriāli attīstītās teritorijās¹⁷. No vienas puses, industriāli attīstītās teritorijās uzņēmumi un ražotnes veicina iedzīvotāju labklājību un nodrošina darbavietas, bet, no otras puses, — zūd vietas dabīgā unikalitāte, jo līdz ar rūpnīcām un citām ražotnēm, mūsdienu apbūvi un modernajām tehnoloģijām vieta kļūst globalizēta, līdzīgāka citām teritorijām Eiropā un pasaulē. Tādā veidā industriāli mazāk attīstītās teritorijas, tostarp Malēnija, kļūst par savdabīgām kultūras vērtībām, par tradīciju saglabātājām un atstāj iedzīvotājiem iespēju apzināties sevi par šīs savdabīgās kultūras un tradīciju turpinātājiem.

Pierobeža un kultūra

Pētot malēniešus un Malēniju, svarīgi ņemt vērā jau minēto Malēnijas atrašanās vietu Igaunijas un Krievijas pierobežā. Jaunieši norāda, ka šis ir būtisks orientieris, pēc kura atpazīt Malēniju un izskaidrot citiem tās atrašanās vietu (M. Šteinerts; A. Bondare; L. Osetrova). Ja šī ir Malēnijas kā apdzīvota apvidus atpazīstamības zīme, tad tā jāņem vērā arī sociālos pētījumos un jānoskaidro, vai atrašanās vietai pierobežā ir ietekme arī uz apvidus sociāliem, kultūras un ekonomiskiem procesiem. Veicot pētījumu, atklājās, ka atrašanās pierobežā ietekmē gan Malēnijas jauniešus, gan pārējos iedzīvotājus.

Ziemeļaustrumvidzemes latviešiem kopš tālas senatnes bijušas ciešas saiknes ar tuvējiem igauņiem Igaunijā un ar tiem igauņiem, kuri dažādos laika posmos no Igaunijas ieceļojuši Latvijas teritorijā. Valodniece Dace Markus un kultūras vēsturnieks Saulvedis

Cimermanis rakstā „Ieskats Alūksnes novada kultūrvēstures izziņāšanas avotos”¹⁸ sniedz vērtīgu informāciju par tagadējā Alūksnes novada veidošanos un tā iedzīvotājiem, sākot jau no 1661. g., kad tapuši vissenākie šobrīd zināmie zīmējumi par Alūksnes novada ļaužu dzīvi. Balstoties faktos, autori apgalvo, ka “Alūksnes novads vismaz četrus pēdējos gadsimtus ir dokumentāli fiksētu starpetnosu un starpnovadu sakaru apvidus ar attiecīgu dažādu etnosu un apvidu kultūras, sadzīves un valodas parādību saskari un mijiedarbību, kam Ziemeļaustrumvidzemes ļaužu dzīvē un vēsturē bija būtiska loma”¹⁹. Tomēr joprojām ir daudz neatklātu ziņu gan par cittautiešu apmešanos uz dzīvi un par igauņu ciemu veidošanos Alūksnes novada teritorijā, gan par laika posmiem, kad un cik lielā mērā dažādu etnosu pārstāvji ir sajaukušies un turpinājuši dzīvi šajā teritorijā.

2006. g. somu antropoloģes Lauras Asmutes (*Laura Assmuth*) vadībā, izmantojot etnogrāfijas, socioloģijas un antropoloģijas metodes, Latvijas–Igaunijas–Krievijas pierobežā veikta plaša izpēte par sociālām un kulturālām pārmaiņām un par etniskās pašapziņas pieaugumu līdz ar valstu politiskās robežas nozīmes maiņu, Latvijai un Igaunijai iestājoties Eiropas Savienībā. Pētījumā aplūkotas četras dažādas pierobežas teritorijas: Peipusa ezera krasti, kas ir kultūras robežjosla starp Igauniju un Krieviju; Igaunijas–Krievijas pierobežas rajoni, t.s. setu zeme (*Setumaa*) ap Pečoriem; Latvijas–Krievijas pierobežā Alūksnes novada Pededzes pagasts un Pleskavas apgabala Pečoru rajona Lauru pagasts; Latvijas un Igaunijas pierobežā Alūksnes un Veru apvidus²⁰. Pētījumā atklātās atšķirības liecina, ka Latvijas–Igaunijas pierobežā esošo pagastu ļaužu kultūra ir vairāk satuvinājusies, nekā Latvijas–Krievijas pierobežā esošajos. Šķiet, ka būtiska nozīme bijusi kultūrvēsturiskajam mantojumam: ziemeļlatvieši un dienvidigauņi kopš 13. gs. dzīvoja visai tuvos administratīvi teritoriālos, ekonomiskos un zemkopju kultūras apstākļos. Latvijas un

Igaunijas valstu jaunākā laika robežas nozīme ir pavisam neliela²¹.

Ikdienā tieša saikne ar Igauniju Malēnijā izpaužas kā regulāra igauņu radiostaciju, televīzijas raidītāju un mobilo operatoru tīkla uztveršana, kas iedzīvotājiem rada priekšstatu par igauņu valodu un, iespējams, arī par citām dzīves jomām. Šīs intereses kultūrvēsturiskais pamats ir igauņu valodu (Abens, Harju, Kangseps, Kolists, Māziks, Pills, Sissass, Udrass, Tamms u.tml.) pazišana Malēnijā vismaz kopš 19. gs. divdesmitajiem gadiem, kad Vidzemes guberņā ietilpušās Dienvidigaunijas un Vidzemes zemnieki dabūja uzvārdus, un kopš 17. gs. dokumentētie Malēnijas apdzīvoto vietu igauņu nosaukumi (Igaunīši, Karva, Kūricas, Onti, Taides, Tarvas u.c.) un to nereti etniski jauktais iedzīvotāju sastāvs. Tie stāsta par igauņu tautības iedzīvotāju senu ienākšanu Alūksnes novadā, tuvināšanos un pat par viņu vēsturisku saplūšanu ar malēniešiem. Arī uz Malēnijas ekonomisko dzīvi kaimiņu valstu ietekme ir vērojama tiešā veidā, proti, uz kaimiņu valstīm — Igauniju un Krieviju — malēnieši dodas pēc lētākas degvielas, alkohola, cigaretēm un dažādām pārtikas precēm. Šāda iespēja nodrošina malēniešiem lētāku iztiku, rada nelielus ienākumus, pārdodot iegūtos labumus robežas Latvijas pusē, liecina par malēniešu grūtākiem dzīves apstākļiem nekā kaimiņu zemē.

Padomju varas gados Igaunijas pierobežā dzīvojošie jaunieši devās pāri robežai kā uz vienu, tā otru teritoriju, lai kopīgi darbotos, iepazītos un atpūstos. Arī mūsdienās ir vērojama saikne ar tuvējiem igauņiem — gan kopīga kultūras dzīve, gan kultūrvēsturisku un atpūtas vietu apmeklēšana pārrobežā, gan arī kaimiņzemes apmeklēšana ikdienā. Tas liek secināt, ka igauņu ietekme, kas dokumentēta vismaz kopš 17. gs., ir vērā ņemama malēniešu savdabības veidošanā. Arī Alūksnē notikušajā sarunā ar E. Gliku Alūksnes Valsts ģimnāzijas jauniešiem guvām apstiprinājumu, ka viens no atpūtas veidiem ir došanās

uz Igauniju uz ballēm un uz tuvāko naktsklubu Veros.

Kontakti un kultūru mijiedarbība ar igauņiem īslaicīgi samazinājās, bet ne izzuda, pēc abu valstu neatkarības atgūšanas 20. gs. deviņdesmito gadu sākumā un robežas šķērsošanas režīma iesakņošanās, t.i., pases pārbaudes. Tomēr līdz ar abu valstu iestāšanos Eiropas Savienībā, saikne atkal ir sākusi pastiprināties, tiek attīstīti pārrobežu sakari un daudzveidīga sadarbība, skolas rīko izglītības un sporta pasākumus, tūrisma un kultūras jomā izstrādā un īsteno kopīgus projektus²².

Alūksnes novada pašvaldības Kultūras un sporta nodaļas vadītāja Sanita Eglīte raksta, ka pārnovadu sadarbības pamatā mūsdienās ir paaudžu paaudzēs mantotas tradīcijas un to turpināšana. Jau kopš 18./19. gs. mijas tiek minēti Miķeļdienas gadatirgi Konetos, Mārtiņdienas gadatirgi Karvā un septembra gadatirgi Jaunlaicenē, uz kuriem tirgotāji sabrauca gan no Igaunijas pilsētām — Pērnavas, Valgas un Veriem —, gan arī no Krievijas—Pleskavas apkārtnes un Pēterburgas²³. Šādi un citādi sadarbības veidi ar igauņiem un krieviem saglabājušies līdz mūsdienām. Liela daļa kopīgi īstenoto sadarbības projektu mūsdienās ir orientēti tieši uz jauniešu attīstību, pieredzes apmaiņu un kopīgas kultūras radīšanu pierobežas novados. Plašāk par sadarbību, kopīgiem sporta un kultūras pasākumiem Latvijas—Igaunijas—Krievijas pierobežā iespējams izlasīt S. Eglītes rakstā “Alūksne un pārnovadi” rakstu krājumā “Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads”²⁴.

Arī intervētie jaunieši stāsta par savu sadarbošanos un kopīgu kultūras pasākumu veidošanu ar igauņiem (Solveiga Briediņa, 1990; J. Strapcāns; K. Žīgurs; M. Šteinerts; S. Daume).

Rīgas 1. ģimnāzijas skolnieks, alūksnietis K. Žīgurs, darbojoties džudo pulciņā, ar skolas komandu apbraukājis lielu daļu Igaunijas ne tikai tuvējā pierobežā — viņš uz Igauniju devies regulāri darbīdienās, lai trenētos, tādē-

jādi iegūstot jaunu pieredzi un zināšanas no igauņu džudo pulciņu dalībniekiem. Igaunijā rīkotajās sacensībās jauniešus izjutis gan sacensības garu, gan kopību ar kaimiņzemes jauniešiem. Arī no Kolberģa nākušais E. Glika Alūksnes Valsts ģimnāzijas skolnieks J. Strapcāns, spēlējot Alūksnes sporta skolas basketbola komandā, ik gadu braucis uz sacensībām Igaunijā — viņš atzīst, ka šādās sacensībās jūtis lepnumu par piederību Alūksnes pilsētai. Ziemeietes S. Briediņas saikne ar igauņiem atklājas pasākumos, piedaloties Ziemera folkloras kopā un dziedot korī, kas vismaz reizi gadā rīko kopīgus kultūras pasākumus ar tuvējiem igauņiem: jaunieši dzied, dejo un iet rotaļās. Pārsvārā viss notiek abu etnosu daudzu paaudžu izkopto tradīciju garā. Ziemera folkloras kopa, kurā iesaistījušies arī vairāki pagasta jaunieši, savus priekšnesumus — dziesmas un rotaļas — izpilda malēniski un vietējo tradīciju garā (S. Briediņa; S. Daume). Ziemera pagasts ir viena no retajām vietām, kurā jaunieši kopā ar vecāko paaudžu iedzīvotājiem apgūst novada tradīcijas, runājot malēniski.

Citāda saikne ar igauņiem Malēnijas jauniešiem pastāv, apmeklējot izklaides pasākumus un atpūtas vietas. Diskusijā ar E. Glika Alūksnes Valsts ģimnāzijas audzēkņiem noskaidrojās, ka ne ļoti regulāri, tomēr samērā bieži Malēnijas jaunieši dodas Igaunijas pierobežā uz ballēm, kā arī uz tuvāko naktsklubu Veros. Ar igauņu jauniešiem malēnieši mēģina uzturēt kontaktus, izmantojot sociālo tīklu *Facebook*. Uz Igauniju jaunieši dodas arī aktīvās atpūtas meklējumos — uz ūdens atrakciju parku Tartu, jo tas ir tuvāk, nekā braukt uz Rīgu, uz zinātnes centru AHHA Tartu un ziemā uz tuvāko kalnu Jaunrozē (*Vastse-Roosa*), kur tiek piedāvātas no Malēnijas atšķirīgas, sportiskas aktīvās atpūtas iespējas.

Tomēr ne tikai atpūtas iespējas Malēnijas jaunieši meklē un atrod Igaunijā. Ir arī otrs, retāk izmantots Malēnijas attīstību veicinošs apstāklis — izglītošanās iespējas Igaunijā, Tartu

Universitātē. J. Raipulis apraksta, ka jau kopš 19. gs. sākuma Malēnijas jaunieši brauca izglītoties uz Igaunijas pilsētu Tartu. I. Briediņa zina piemērus, ka tā notiek arī mūsdienās. M. Šteinerts, ciemojoties iepazīnis Api — pilsētu, kura agrāk atradās Alūksnes rajonā un ir pie pašas Igaunijas robežas. Viņš secinājis, ka Igaunija viņam ir saistoša un arī Apē manāma igauņu kultūras ietekme — pilsēta ir atvērta jaunām idejām un labi organizēta. Viņš plāno doties studēt uz Igauniju. Piebilstams, ka Apes pilsētas pašvaldības ilggadēja vadītāja ir Trapenes latviete Astrīda Harju, kura ieprecējusies Apes igauņu ģimenē.

Jaunieši izdara salīdzinājumus un secinājumus par igauņu kultūru. Tā veidojas apziņa un savas vietas izvēle. Jaunieši redz Igaunijas un Latvijas atšķirības, bieži veido savu pasaules redzējumu, salīdzinot sevi ar igauņiem. Igaunija jauniešiem šķiet tīrāka, sakoptāka, organizētāka, ceļi labāki un kopumā augstāka dzīves kvalitāte (M. Šteinerts; S. Daume; J. Starpcāns). M. Šteinerts igauņus raksturo kā "lokāli esošus, bet globāli domājošus" un apstiprina, ka arī Malēnijas pusē ir vērojama šāda igauņu ietekme. Arī I. Briediņa salīdzinot secina, ka Igaunija ir eiropeskāka un Latvijas pierobežas pagastos manāma tās labvēlīga ietekme.

Tuvējo igauņu un malēniešu jauniešu sarunvaloda ir atšķirīga no vecāko paaudžu sarunvalodas: ja agrāk, un vecākās paaudzes cilvēki arī tagad, ar igauņiem pārsvarā sarunājās igauņu vai krievu valodā, tad mūsdienu Malēnijas jaunieši atzīst, ka gan paši, gan igauņu jaunieši labprātāk izvēlas sarunāties angļu valodā (I. Puriņa; K. Žīgurs; J. Strapcāns). Viens no iemesliem ir krievu valodas lietojuma sašaurināšanās, otrs — labākas angļu valodas zināšanas kopumā, kas ir abu valstu izglītības politikas rezultāts. L. Asmutes vadībā veiktajā pētījumā 2006. g. noskaidrots, ka Latvijas un Igaunijas jauniešu lielākā daļa attīstību saista ar savas valsts galvaspilsētu, nevis ar blakus esošo lielvalsti Krieviju²⁵. E. Glika Alūksnes Valsts ģimnāzijā

notikušajās diskusijās, intervijās ar Malēnijas jauniešiem un vecāko paaudžu pārstāvjiem uzziņātais mudina nākotnē veikt vispusīgu pētījumu par krievu un latviešu jauniešu sakariem. Pētījumā būtu skaidrojami gan 20. gs. gadu desmitos uzkrātās vēsturiskās atmiņas slāņi, gan pašu jauniešu pēdējos gados uzkrātā pieredze. Pētījums apliecina, ka Alūksnes novadā mūsdienās dzīvo divējādas cilmes krievi: (1) pagaidām nezināma senuma pareizticīgo krievu kopa Pededzes pagastā un (2) izklaidus mītoši krievi, kuri 20. gs. ienākuši no Latgales vai no bijušās Padomju Savienības tālākiem un tuvākiem apvidiem. Vēsturiskā atmiņa ir mantojums, jo mūsdienu Malēnijas latviešu jauniešiem pašiem ar Krieviju un turienes krievu tautības iedzīvotājiem kontaktu ir bijis samērā nedaudz vai arī nemaz. Izņēmums ir tuvējie Pededzes pagastā dzīvojošie krievi. Apgrūtinājums kontaktu veidošanai Krievijā un atvieglājums to dibināšanai Igaunijā ir mūsdienās pastāvošās valstu robežas. K. Žīgurs stāsta, ka džudo pulciņa sastāvā ir braucis uz sacensībām arī Krievijā, taču tad nepieciešama vīza un robežas šķērsošana ir apgrūtināta. Savukārt līdz ar iestāšanos Eiropas Savienībā uz Igauniju var braukt bez īpašas atļaujas. Latvijas-Igaunijas robežas traucējošās lomas mazināšanās palīdz saglabāt kādreizējo sadarbību un veicina jaunu latviešu-igauņu starpkultūru sadarbību.

Kopumā jaunieši ikdienā izjūt igauņu ietekmi un sadarbošanās noderību, saskata savam novadam pārņemamo un atzinīgi vērtē pierobežas sniegtās priekšrocības.

Malēniešu izlokšņu un runas intonāciju loma jauniešu ikdienā

No pārējās Latvijas atšķirīga vēsturiskā attīstība, vide un atrašanās pierobežā ir tikai daļa no mūsdienu malēniešu savdabības iezīmēm. Valodas (izlokšņu) lietojums un lepnums par savu novadu ir tās būtiskās iezīmes, kas acumirkli ļauj spriest par piederību Malēnijai.

Malēniešu izloksnes, atšķirīgas intonācijas ikdienas runā un latviešu literārās valodas lietojumā ir malēniešiem raksturīgās valodas iezīmes. Ikviens jauniešs interviju un diskusijas laikā atzina, ka ir tās pamanījis — ja ne pats saskāries ar sajūtu, ka runā atšķirīgi, tad vismaz televīzijā dzirdējis, kā runā malēnieši, salīdzinot ar pārējiem latviešiem. Tāpat visi jaunieši apstiprināja, ka tieši malēniešu izloksnes un runas veids ir tā īpašā iezīme, kas jebkurā vietā atšķir malēniešus no pārējiem Latvijas iedzīvotājiem.

Malēniešu izlokšņu pratēju mūsdienās vairs nav daudz. Lielākoties tie ir gados vecāki cilvēki, kuri izloksnes prasmes pārmanitojuši dzimtas paaudzēs no saviem senčiem, savukārt malēniski runājoši jaunieši mūsdienās jau ir retums. Annas pagasta bibliotēkas vadītāja Ina Balaņuka, kavējoties atmiņās, skaidro malēniešu izlokšņu un runas intonācijas atšķirības: “Mūsu pagasta cilvēki runā, laužot vārdus, tas laikam tādēļ, ka malēniski runājot pārsvarā iznāk lauzt, dažreiz stiept, jo patskaņus izrunā kā divas skaņas, visvairāk iespiedies atmiņā no bijušā annenieša teiktā vārda *muons* (mans) [Kļūdaini atveidota izloksne, pareizi ir *muns*. — S.D.], un viņš nekad neteica *iesim*, bet *īsim* [Kļūdaini atveidota izloksne, pareizi ir *īsam*. — S.D.]. Es jau nemāku tā uzrakstīt, bet, ciemojoties pie Adolfa Čerbikova mājās, vienmēr bija interesanti klausīties viņa stāstus, humoru malēniskajā izloksnē.”

Pētot malēniešu izloksnes Alūksnes novadā, redzams, ka to lietojumā vērojamas ne tikai vecuma grupu, bet arī pagastu atšķirības. Ilzenes pagasta bibliotēkas vadītāja Benita Kokarēviča skaidro, ka Ilzenē malēniešu izloksne nav raksturīga un arī pasākumi saistībā ar Malēnijas kultūrvēstures jautājumiem netiek rīkoti — pasākums, kurā piedalās arī skolēni, ir pagastā notiekošā Līvu diena: “Mūsdienās valoda asimilējusies un Ilzenē runā literārajā valodā. Ilzene ir sena lībiešu apdzīvota vieta un malēniskā izloksne nav izteikta.” [Bibliotekāre jauc Ilzenes apkārtnē

dzīvojušos igauņus, kurus novadnieki dēvēja par *leiviem*, ar citu Baltijas jūras somu etnosu — *lībiešiem*. — S.D.]

I. Briediņa apstiprina, ka jaunieši savā starpā izloksnē nerunā, taču pieļauj domu, ka, sarunājoties ar vecvecākiem vai ģimenē, tiek izmantoti arī malēniešu izloksnes vārdi, iespējams, pašiem to neapzinoties. No jauniešu intervijām kļūst skaidrs, ka ne tikai runas īpatnības, bet arī interese par malēniešu kultūrvēstures jautājumiem ir cieši saistīta ar interesi par dzimtas izcelšanos un tradīcijām. Annas pagasta bibliotēkas vadītāja I. Balaņuka zina ģimenes, kurās aug jaunieši un mājās ir bibliotēkas — viņa apstiprina, ka jauniešu vecāki interesējas par literatūru un iegādājas grāmatas. Māriņkalna bibliotēkas vadītāja Rudīte Jaunzema un Ilzenes pagasta bibliotēkas vadītāja B. Kokarēviča arī zina, ka pagastā ir dažas ģimenes, kurām ir mājās bibliotēkas ar dažādu saturu, bet par pārējiem pagastiem ziņas ir nepilnīgas. Ziemera pagastā augusi studente L. Voropajeva, kurai tēvs nācis no Alūksnes novada Māriņkalna, bet māte no Balvu novada, izrāda interesi par malēniskajām izloksnēm un kultūru un saskata savā runā gan malēniešu, gan latgaliešu izlokšņu iezīmes: “Es aizņēmos no Ilzes [Ilze Briediņa — S.D.] to grāmatu par malēniešiem, kam autore Dace Markus, un es skatos to tabulu — jā, šito es saku un šito es saku, un tā arī mums ir pieņemts ģimenē teikt. Tātad ir kaut kādi tādi vārdi, bet tā ikdienā neizmantoju, jo man draugs nesaprot, ko es īsti saku. Bet nu tādas kaut kādas vienkāršus saprot. Es domāju, ka cilvēkiem ir grūti iebraukt, kas īsti ar to tiek domāts. Tāpat kā latgaliešu vārdi kaut kādi. Kas ir *planda*, nu? It kā pašsaprotams — peļķe, nu! Šito man mamma jau no bērnības. Viņa ir no Balvu puses, un tad tur arī ir kaut kādi tie savi īpatnējie vārdi, kas mums ģimenē ir savijušies kopā.”

Mārkalnes pagasta bibliotēkas vadītāja Sanita Silirova līdzīgi apgalvo, ka jaunieši runā gan izloksnē, gan literārajā valodā

atkarībā no tā, kā runā viņu vecāki. Arī Alūksnes novada vidusskolas direktore Ilze Līviņa ir pārliecināta, ka bērni un jaunieši savā runā izmanto malēniešu izlokšņu vārdus, pašiem to neapzinoties, jo “tie ir jau šūpulī ielikti”.

Turpretim Kārļa Žīgura vecāki cēlušies no Rēzeknes un Gulbenes. Uz Alūksni pārcēlušies, jo saskatījuši te patīkamu dzīvesvietu. Kārļa runā ir stipri jūtama lautzā intonācija, bet viņš neizrāda interesi par malēniešu izlokšņiem un tradīcijām. Arī viņa vecākiem par to nav zināšanu. J. Strapcāns, kura vecāki arī nav no Malēnijas — māte augusi Liepnā, bet tēvs Viļakā, atzīst, ka neprot malēniešu izlokšni un nav centies to apgūt, ka tas ir skumji un ka vajadzētu to tomēr iemācīties.

Runas atšķirības jaunieši nereti apzinās, tikai sastopoties ar citu novadu latviešiem, bet līdz tam nav iedomājušies, ka runā atšķirīgi. L. Voropajeva stāsta, ka par runas īpatnībām nav domājusi, jo jau no bērnības ir pieradusi, ka visi vārdi lietoti gan ģimenē, gan arī apvidū, kur tos saprot. Viņa arī uzsver, ka tieši vārdi ir tas, kas raksturo malēniešus.

Divi intervētie jaunieši (S. Daume; S. Briediņa) pēc pamatskolas mācības turpinājuši Smiltenes tehnikumā, kur arī pirmo reizi sastapušies ar vienaudžiem no dažādām Latvijas pusēm un saskārušies ar runas atšķirībām. Arī Alūksnes novada bibliotēku vadītājas un darbinieces norāda, ka novada jaunieši pēc pamatskolas pabeigšanas bieži izglītību turpina Smiltenes tehnikumā (tagad — Smiltenes Valsts tehnikums—profesionālā vidusskola) un Valsts Priekuļu lauksaimniecības tehnikumā (tagad — Priekuļu un Jāņmuižas Valsts tehnikums). Kultūrvēsturnieks S. Cimermanis stāsta, ka šī tradīcija iesakņojusies jau kopš seniem laikiem, jo Malēnijas novads 20. gs. 30. un 40. gados raksturojams kā attīstīts lopkopības novads ar labi nostādītām pienotavām Zeltiņos, Mālpupē un Bejā — toreiz jauniešiem bija interese par lauksaimniecības un tehniskiem jautājumiem, un, kā redzams, arī mūsdienās šī tradīcija turpinās.

Visi desmit jaunieši, kuri pētījuma ietvaros dalījās ar saviem stāstījumiem, apgalvo, ka ikdienā nerunā un neprot malēnisko izlokšni, bet zina, ka ir atsevišķi vārdi, kuri tiek lietoti un kurus citā novadā nesaprot. Jauniešu runā viens no biežāk izmantotajiem šādiem vārdiem ir *kale* jeb piekaramā atslēga (L. Voropajeva; S. Briediņa; S. Daume; E. Volšteine). Ar tā lietojumu saistīti vairāki jauniešu stāsti par to, kā viņi iepazinuši citu novadu valodu, salīdzinājuši un kā sākuši apzināties, ka šā vārda nozīmi saprot tikai malēnieši. Ziemerietis S. Daume stāsta, ka, mācoties Smiltenes tehnikumā, ar jaunajiem kursabiedriem salīdzinājuši piekaramās atslēgas nosaukumu dažādās Latvijas vietās un secinājuši, ka Malēnijā lietotā vārda — *kale* — nozīme, salīdzinot ar citiem tās nosaukumiem, ir nepārprotamākais apzīmējums. J. Raipulis stāsta, ka malēniešu valodas lietojumā ir iesakņoti vārdi, ar kuriem precīzāk nekā ar citiem iespējams raksturot apzīmējamo vietu vai parādību — daļa no tiem ir aizgūti no igauņiem un krieviem, tomēr pielāgoti tā, lai skanētu latviski.

Joma, kurā arī mūsdienās tiek mācītas un izmantotas malēniešu izlokšnes, ir folkloras uzvedumi, dziesmas un rotaļas Malēnijas folkloras kopu un ansambļu izpildījumā. Tomēr, runājot par valodas atšķirībām, uzmanība jāpievērš ne tikai malēniešu izlokšņu izmantošanai, bet arī lingvistiskām atšķirībām latviešu literārās valodas lietojumā — vārdu lautzā intonācija, šaurā un platā “ē” neatpazīšana un nepareiza lietošana, priedēklis *oiz-* literārā *aiz-* vietā — tās ir pazīmes, kas malēniešus ļauj atpazīt un atšķirt no jebkura cita Latvijas novada iedzīvotāja. Visi intervētie jaunieši atklāj, ka necenšas apzināti mainīt savu runas veidu, taču dažiem no viņiem, pastāvīgi dzīvojot Rīgā, lautzā intonācija mazinās.

Izvēloties izcelt savu valodu, stāstīt par to citiem un salīdzināt ar citu novadu iedzīvotāju valodu, jaunieši norāda uz savu piederību Malēnijai. Tomēr jāsecina, ka piederības ap-

ziņu paspīlgtina un veido ne vien paši runātāji, bet arī ģimene, dzimtas saknes un apkārtnējie ļaudis. Jaunieši, izjūtot sarunu biedru labvēlīgu attieksmi un interesi, jūtas brīvāki savā runā, labprāt apzināti norāda uz valodas intonāciju un vārdu atšķirībām no citu novadu latviešiem.

Malēnijas jauniešu interese un zināšanas par sava novada kultūrvēstures jautājumiem

Balstoties uz ikdienā novērojamām un acīmredzamām iezīmēm malēniešu dzīvesveidā, vidē, valodā un kultūrā, esam mēģinājuši parādīt to, kas raksturo malēniešu savdabību un liecina par jauniešu apzinātu piederību Malēnijai, tomēr par piederību var spriest arī pēc dziļākām un mazāk izteiktām iezīmēm jauniešu dzīvē. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta 2005. g. veiktajā apjomīgajā pētījumā par Latvijas jauniešu identitātes veidošanos zināšanas par dzīvesvietas vēsturi apstiprinātas

kā viens no jauniešu piederību veidojošiem faktoriem²⁶.

Vai Malēnijas jaunieši ir zinoši un interesējas par sava novada kultūrvēstures jautājumiem? Vai viņi turpina vecāko paudžu tradīcijas, tostarp valodas lietojumu? Vai Malēnijas vecāko paudžu iedzīvotāji nodod zināšanas par savu novadu jauniešiem? Šie ir jautājumi, uz kuriem rastās atbildes ļauj pieņemt izpratnei par Malēnijas mūsdienu jauniešu savdabību, piederības apzināšanos novadam, tās veidošanos.

Aptaujātie jaunieši sniedza savus atmiņu stāstījumus par piedzīvoto, savukārt Alūksnes novada bibliotēku vadītāji, darbinieki un citi novadnieki ne tikai dalījās novērojumos, bet arī sniedza salīdzināmu informāciju skaitļos un faktos. Lielā daļā bibliotēku jauniešu līdz 30 gadu vecumam īpatsvars bibliotēkas lasītāju vidū sasniedz no 40 līdz 50 %, tomēr mūsu rīcībā šobrīd nav ziņu, cik no šiem jauniešiem ir bibliotēkas regulārie apmeklētāji (sk. 1. tab.).

1. tab. Alūksnes novada bibliotēku raksturojums

Bibliotēkas atrašanās vieta	Dibināšanas gads	Bibliotēkas piederība	Lasītāju skaits	Lasītāju īpatsvars piederības vietas iedzīvotāju kopskaitā, %	Jauniešu īpatsvars lasītāju kopskaitā, %
Alsviķi	1955	Pagasta	204	25,0	42,2
Alūksne	1944	Pilsētas	2299	27,0	61,9
Anna	1896	Pagasta	195	Nav ziņu	44,6
Beja	1946	Pagasta	151	11,8	Nav ziņu
Ilzene	1946	Pagasta	215	54,0	40,9
Jaunanna	1955	Pagasta	141	26,0	Nav ziņu
Kolbergis (Jaunalūksnes bibliotēka)	Nav ziņu	Pagasta	197	15,5	28,9
Maliena	1896	Pagasta	151	Nav ziņu	Nav ziņu
Mālupe	1947	Pagasta	247	Nav ziņu	36,8
Māriņkalns	1968	Pagasta	254	30,0	57,9
Mārkalne	1945	Pagasta	201	52,0	54,7
Pededze	1944	Pagasta	286	38,0	50,0
Veclaicene	1945	Pagasta	114	Nav ziņu	43,9

Kritiski jāizturas pret norādītajiem bibliotēku dibināšanas gadiem un bibliotēkās pieejamo literatūru — mūsu rīcībā pagaidām nav ziņu par to, vai un kādā mērā kādreizējo, pirmās Latvijas brīvvalsts laikā pastāvējušo pagastu un skolu bibliotēku krājumi ir nonākuši pašreizējo bibliotēku rīcībā. Šis informācijas noskaidrošanai nepieciešama padziļināta rakstīto avotu un bibliotēku grāmatu fondu izpēte, tostarp bibliotēku dibināšanas, apvienošanas, pārņemšanas u.c. dokumentu izziņāšana. Latviešu konversācijas vārdnīcas sējumos lasām, ka vairumā Malēnijas pagastu bibliotēkas nodibinātas jau pirms 1918. g. 20. un 30. gados tajās bijuši apmēram 300 līdz 2000 sējumu (*sk. attiecīgo pagastu šķirkljus*).

Iegūtās ziņas iespēju robežās ļauj izdarīt secinājumus par bibliotēku apmeklētāju — jauniešu demogrāfisko raksturojumu

un saskaņāt atšķirības pagastu griezumā (*sk. 2. tab.*). Arī šeit jāņem vērā, ka informācijas ir tik, cik tā ir pieejama bibliotekārēm, un viņu pārziņā nav statistisku datu, bet gan tikai tas, cik daudz lasītājs vēlējies atklāt par sevi, reģistrējoties bibliotēkā, vai arī tas, ko bibliotekāres centušās izziņāt par katru lasītāju. Atkārtoti piebilstam, ka novada pagastu un pilsētas bibliotēku krājumi un kartotēkas, bibliotēkās organizētās kultūrvēsturiskās norises un bibliotēku darbinieku vērojumi un atziņas šobrīd ir vispilnīgākais avots, lai pētītu jauniešu interesi un zināšanas par savu novadu. Nākotnē šo avotu var papildināt tikai dati, kas iegūti ar tematisku aptauju palīdzību.

Dziļāk analizējot Alūksnes novada bibliotēku vadītāju un darbinieču pagaidām sniegtās ziņas un arī citus informācijas avotus, kļūst skaidrs, ka Malēnijas jauniešu vidū

2. tab. Bibliotēkas lasītāju — bērnu / jauniešu demogrāfiskais raksturojums

Bibliotēkas atrašanās vieta	Bērnu / jauniešu vecuma grupas				Bērnu / jauniešu kopskaits	Bērnu / jauniešu tautība, %	
	līdz 10 g.v.	11–15 g.v.	16–20 g.v.	21–30 g.v.		Latviešu	Cita
Alsviķi	–	–	66	20	86	100.0	–
Alūksne	242	383	406	391	1422	92.0	8.0
Anna	17	15	9	46	87	100.0	–
Beja	Līdz 9. klasei — 70				70	Lielākā daļa	–
Ilzene	25	30	13	20	88	100.0	–
Jaunanna	Nav ziņu	Nav ziņu	Nav ziņu	Nav ziņu	Nav ziņu	100.0	–
Kolbergis (Jaunalūksnes bibliotēka)	13	11	13	14	51	95.0	5.0
Maliena	Līdz 18 g.v. — 60			Nav ziņu	60	100.0	–
Mālupe	Līdz 30 g.v. — 91				91	100.0	–
Māriņkalns	16	95	22	14	147	100.0	–
Mārkalne	25	35	27	23	110	93.0	7.0
Pededze	45	24	10	64	143	–	Pārsvarā krievu
Veclaicene	5	7	8	30	50	100.0	–

sava novada valodas izloksņņu, tradicionālās kultūras, pagātnes darba un sadzīves ieražu saglabāšana ir apdraudēta. Lai gan jaunieši apliecina, ka jūtas kā malēnieši, lepojas ar to un spēj norādīt uz savdabīgām iezīmēm, kas atšķir viņus no citu novadu ļaudīm, viņiem tomēr trūkst dziļāku zināšanu par sava novada kultūrvēsturi un par izloksnēm, bet interese par to ir pavisam neliela. Visticamākais intereses trūkuma cēlonis ir tas, ka mācību klašu un ārpusklašu nodarbību tēmas netiek papildinātas ar ziņām par novada dabas un cilvēku radītajām kultūrvēsturiskajām vērtībām, audzēkņi nepietiekami tiek mudināti tām pievērsties un paplašināt savu redzesloku. Iespējams, ka arī daļa skolotāju un bērnu vecāku nav tik zinoši, lai varētu sniegt jauniešiem viņus piesaistošas zināšanas par apkārtnes ainaviskajām un kultūrvēsturiskajām bagātībām un par dažādu laika posmu radošajiem cilvēkiem. Šādu varbūtību apstiprina arī Alūksnes novada bibliotēku vadītāju un darbinieku aptaujā iegūtās ziņas par to, vai starp bibliotēkas lasītājiem ir jaunieši ar īpašu interesi par Malēnijas kultūrvēsturi un izloksnēm. Pēc sniegtajām ziņām, ja šādi jaunieši ir, tad tas ir viens vai daži vairāku gadu garumā. Piem., Mārkalnes pagasta bibliotēkas vadītāja S. Silirova zina vienu gadījumu, kad jauniete no Mārkalnes pamatskolas īpaši interesējusies par malēniešu kultūrvēsturi un izloksnēm, jo katru gadu piedalās konkursā "Latviešu pēdas Sibīrijā", līdz ar to pēta mārkalniešu dzīvi vēstures gaitā.

Arī Māļupes pagasta bibliotēkas vadītāja Anita Gusta atminas vienu gadījumu, kad "1998. gadā Alūksnes ģimnāzijas skolniece rakstīja zinātniski pētniecisko darbu "Alūksnes novada tēlojums A. Pelēča darbos", tātad — pētīja A. Pelēča malēnisko izteiksmi. Šobrīd šī jauniete ir ieguvusi augstāko izglītību un strādā par latviešu valodas un literatūras skolotāju Rīgas 64. vidusskolā." Savukārt citu pagastu bibliotekāres skaidri iezīmē jauniešu intereses mazināšanos par savu novadu.

Ilzenes pagasta bibliotēkas vadītāja B. Kokarēviča: "Pēdējos gados šādu jauniešu nav, bet pirms 10–15 gadiem tādi mācījās Latvijas Universitātē un rakstīja kursa darbus."

Annas pagasta bibliotēkas vadītāja I. Balaņuka: "Vispār jau nav tādas īpašas intereses, reizēm, ja piedāvāju kādu literāru darbu, tad palasa, bet pēdējā laikā nav. Agrāk (pirms pieciem gadiem vai vairāk), kad vēl pastāvēja Annas pamatskola, tad daudz tika runāts, rakstīti projekti, vākti atmiņu stāstījumi, rakstīti cilvēku dzīvesstāsti, arī ievietoti internetā virtuālajā enciklopēdijā "Latvijas ļaudis"." I. Balaņukas teiktajā par Annas pamatskolas pastāvēšanu skaidri atklājas, ka ļoti nozīmīgs resurss, kas veicina un uztur jauniešu interesi par novadu, ir skola un skolotāji. Kaut gan jauniešu interese par sava novada kultūrvēstures jautājumiem ikdienā nav liela, tomēr ir reizes, kad viņi gan lasa literatūru, gan veic pētnieciskus darbus par Alūksnes apvidus vai konkrēti par sava pagasta vēsturi, arī par atsevišķiem, ievērojamiem novadniekiem, kā par etnogrāfu, mākslinieku Jāni Krēsliņu; skolotāju, mūzikas dzīves organizētāju Gitu Briediņu un par vēsturiski svarīgām vietām, piem., par Zeltiņu skolu un Kaktiņu skolu. Skolotāji mācību stundās un projektu nedēļās mudina bērnus un jauniešus iepazīt, pētīt un izvērtēt Malēnijas veidošanos vēstures gaitā — piem., kādu apstākļu dēļ veidojušās Malēnijas atšķirības no citiem Latvijas apvidiem, kā tapuši novada kultūras un vēstures pieminekļi, kādas ir piemiņas vietas, kur dzimuši, auguši un darbojušies ievērojami novadnieki, kuru devums malēniešu saimnieciskās dzīves un kultūras tradīciju veidošanā un turpināšanā ir paliekošs.

Ilzenes pagasta bibliotēkas vadītāja B. Kokarēviča norāda, ka jauniešu vispārīgo interesi par sava novada kultūrvēstures jautājumiem veicina mācību saturs vietējā skolā, kurā jau kopš 30. gadiem attīstījās novadpētniecība. Par jauniešu tiešo interesi liecina skolā izstrādāto projektu temati, kas

saistīti ar novada izzināšanu. Viņa arī atklāj, ka jauniešu informēšana par grāmatām un citiem avotiem, kas vēsta par Malēniju, ir atkarīga no vēstures, latviešu valodas un literatūras skolotāju zināšanām, jo viņi labāk nekā citi pedagogi var iepazīstināt savus audzēkņus ar šiem darbiem.

Bejas bibliotēkas vadītāja Mudīte Ruskova norāda uz vietējiem iemesliem, kāpēc ir zudusi novadnieciskā apziņa mūsdienu jauniešos un malēniskās izloksnes viņu runā: "Malēniskā dzīvesziņa ir diezgan izskausta padomijas gados. Jauniešus skolā kaunināja, ja nerunāja pareizā literārā valodā. [Domāta Bejas skolas kādreizējā direktora Madisona rīcība. — S.D.] Tāpēc ir zudusi pēctecība. Jaunieši šobrīd iepazīst malēniešu kultūru, vēsturi un valodu galvenokārt mācību procesā un kultūras pasākumos. Interesi izraisa dažāda veida spēles un rotaļas, kas atklāj malēniešu valodas īpatnības, bet valodas lietošana neiedzīvinās praksē." Vecākās paaudzes ziņu sniedzēji vēl mūsdienās atceras, ka 20. gs. 30. gados pamatskolas 3. klasē bijis mācību priekšmets "Dzimtenes mācība". Bijusi arī skolēniem viegli uztveramā, raitā valodā uzrakstīta mācību grāmata.²⁷ Tajā ievietotas mācību tēmām atbilstošas ilustrācijas — shēmas, fotoattēli, plāni, zīmējumi u.c. Grāmatas ievadījušas skolēnus ģeogrāfijā un vēsturē, stāstījušas par dabas objektu rašanos un attīstību, par vēstures notikumiem un to cēloņsakarībām, par latviešu tradicionālo kultūru un par daudz ko citu. Mācību priekšmets un grāmatas veicinājušas interesi par skolas apkārtni un par visu Latviju, palīdzējušas bērniem un vecākiem izprast apkārtējo vidi, saudzējot tās vērtību. Šķiet, arī mūsdienās būtu lietderīgi izdot mācību grāmatas un cita veida izziņas literatūru par novadu kultūrvēsturiskiem notikumiem, dabas norisēm un līdzīgām tēmām skolēniem viegli uztveramā valodā, kā arī mācību stundās un ārpusklašu nodarbībās sniegt padziļinātas zināšanas par šīm tēmām. Mārkalnes pagasta bibliotēkas

bibliotekāre S. Silirova par jauniešiem stāsta: "Nav intereses. Nav izdotas šāda veida grāmatas jauniešiem, bet pārsvarā vecākiem cilvēkiem." Jaunalūksnes bibliotēkas vadītāja I. Zakariete apliecina, ka, izņemot teikas, pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem nav vecumam atbilstošas literatūras par Malēniju.

Vēl viens veids, kā bibliotekāri mēģina informēt un izglītēt savus lasītājus par visas Malēnijas un par katra atsevišķā pagasta kultūrvēstures jautājumiem un vērtībām, ir literāri un citādi izglītojoši pasākumi. Māriņkalna bibliotēkas vadītāja R. Jaunzema stāsta: "Pašiem bērniem interese ir tik, cik bibliotēkā tiek organizēts konkurss "Meklējiet gudrības avotos", kurā viens no meklēšanas punktiem ir malēnisko senvārdu atpazīšana. Noslēguma pasākumā tiek runāts par šīs puses izloksnes īpatnībām un mēģinām arī parunāt." Bibliotēkā tiek veidotas izstādes par Alūksnes novadu, tā apkārtni un ievērojamiem cilvēkiem. Piem., par Ziemeru pamatskolas darbmācības un pūtēju orķestra skolotāju, talantīgu mūziķi Rūdolfu Pakalnu.

Arī Alsviķu pagasta bibliotēkas vadītāja Sarmīte Melķe stāsta, ka bibliotēka rīko tematiskus pasākumus pagasta iedzīvotājiem par sava pagasta un novada izzināšanu un iesaista tajos arī jauniešus. Pagastā ir ap 15 jauniešu, kuri iesaistās šajās norisēs. Tajās stāsta par vēstures notikumiem, kas skāruši pagastu, par novadnieku saimniecisko darbību, par radošiem cilvēkiem, kas darbojušies dažādās jomās, par apvidus ainaviskajām vērtībām, par apkārtne populāro Strautiņu skolu un par daudz ko citu. Ieinteresētie jaunieši reizēm papildina bibliotēkas pagasta kultūrvēstures fondu ar jaunām ziņām: "Braucam ekskursijās pa pagasta teritoriju un Alūksnes un Apes novadiem, pasākumā „Nakts bibliotēkā” jāatpazīst pagasta kultūrvēsturiskās vietas, izstādes mūsu novadniekiem — jubilāriem, projektu konkursa ietvaros jaunieši izzināja astoņas Alsviķu muižas un divus pilskalnus un apkopoja plašus ma-

teriālus, kas atrodas bibliotēkā un pieejami ikvienam interesentam.”

Mālpes pagasta bibliotēkā regulāri tiek rīkotas tematiskas tikšanās, kurās stāsta gan par Mālpes “Ciršņos” 1908. g. dzimušā dzejnieka un prozaiķa Valentīna Pelēča dzīves gaitām Latvijā un ASV, viņa literāro devumu, īpaši par Malēnijas lauku ļaužu sadzīves un savdabības attēlojumu, gan par Mālpes “Ķīkšos” 1920. g. dzimušā dzejnieka un prozaiķa Aleksandra Pelēča dzīvi Latvijā un izsūtījumā Sibīrijā, sevišķi par malēniešu kultūras mantojuma atainojumu viņa darbos. Dabas un tehnisko zināšanu popularizēšanas ievirze bija ģeodēzistam, tehnisko zinātņu doktoram un profesoram Jānim Biķim veltītajā pasākumā. Viņš piedzima 1897. g. kopš 17. gs. zināmajā Pededzes krasta īgaunu ciemā Tarvās. Šim jauniešu izglītotājam un zinātniekam uzstādīts piemiņas akmens iepretim viņa dzimtajām mājām Alūksnes–Mālpes lielceļa malā. Pasākumus bibliotēka rīko sadarbībā ar Mālpes pamatskolu. Uz tiem aicina visus pagasta iedzīvotājus, arī vismaz skolas vecuma jaunieši tos apmeklē.

Annas pagasta bibliotēkā bieži rīko pasākumus par pagasta un novada kultūrvēstures jautājumiem, arī par anneniešu cieņītu novadnieku devumu. Piem., 2011. un 2012. g. projekta “Neapzinātās kultūras mantojuma vērtības kopējā dabas un kultūras telpā” ietvaros strādāja daudzi annenieši, apzinot vietas, kurās risinājušies pagastam un plašākai apkārtni svarīgi notikumi, un pierakstot ļaužu atmiņas par šīm vietām un notikumiem. Vēl minamas norises „Annas pagasta atmiņu albums — dalies savā stāstā un atmiņās”, “Izaicinājums kultūrvēsturiskajam mantojumam pagastā”, svētbrīdis “Piemiņai Annas pagasta kritušajiem karavīriem Latvijas atbrīvošanas cīņās — 80”. Šo norišu īstenotāji pierakstīja iedzīvotāju sniegtās ziņas par pagasta notikumiem, aprakstīja attiecīgās norišu vietas, dabas un ainaviskās vērtības. Annas pagasta atmiņu albumā bija stāstījums par kādu senu anneniešu dzimtu.

Stāstījumam sekoja aktīvas pārrunas, un kopumā atklājās daudz jaunumu par pagasta vēsturi. Pasākumā “Izaicinājums kultūrvēsturiskajam mantojumam pagastā” piedalījās kādreizējā Annas pamatskolas krievu valodas skolotāja un atmiņu grāmatas “Caur sirdi plūstošā dzīve” autore Inta Vilka. Viņa stāstīja par Annas pagastā un skolā pieredzēto, par izsūtījumā Sibīrijā pārdzīvoto, par grūtībām, kādas Latvijā nācās pārvarēt no izsūtījuma pārbraukšanai jaunietai, kura vēlējas iegūt izglītību. Atsaucību saņēma novada kultūras darbiniekiem veltītie literāri muzikālie un citi atceres brīži. Piem., Skaidrites Kaldupes atceres pasākumā līdzās ziņām par viņas literāro darbību atklājās anneniešiem nezināmi vēstures notikumi. Dzejniecēm Skaidritei Kaldupei un Terēzei Brencei, kā arī vietējam pašdarbības režisoram Oskaram Jaunzemam veltītajās norisēs stāstīja par viņu radošo devumu. Īpaši minama 1924. g. Litenes pagastā dzimušā Annas pamatskolas ilggadējā vēstures un vācu valodas skolotāja, pagasta un Alūksnes rajona sabiedriskā darbinieka un pašdarbības teātra izrāžu režisora Oskara Jaunzema 90 gadu jubilejas atzīmēšana 2014. g. 6. februārī. O. Jaunzems pulcēja ap sevi pagasta teātra mākslas cienītājus, izvadīja pēdējā gaitā daudzus anneniešus, kopā ar dzīvesbiedri veidoja Annas skolas vēstures ekspozīciju. Kopš 1953. g. viņš vadīja Annas dramatisko kolektīvu, iestudēja 17 lugas, to skaitā arī Blaumaņa “Skroderdienas Silmačos”. O. Jaunzems cieši sadarbojās ar malēniešu izlokšņu pratēju, malēniešu dzīves un uztveres savdabību zinātāju Adolfu Čerbikovu, kurš veidoja arī Jaunzema režisētu uzvedumu dekorācijas. Norisē izskanēja pamācoši atmiņu stāstījumi par abu novada kultūras darbinieku radošo devumu. Diemžēl šajos pasākumos parasti piedalās daži pagasta jaunieši.

Jaunalūksnes bibliotēka, iegūstot Valsts Kultūrkapitāla fonda atbalstu, īstenojusi vairākus projektus, kas saistīti tieši ar sava pagasta kultūras mantojuma un ievēroja-

mu cilvēku apzināšanu: 2006. g. īstenots projekts "Mēs viņus saucam par savējiem", 2008. g. "Kultūra, kultūras mantojums — pagasta izaugsmes faktors" un "Kur sākas cilvēks". Pēdējais nosauktais projekts bija paredzēts tieši bērniem un jauniešiem.

Alūksnes pilsētas bibliotēkā rīkoti izglītojoši pasākumi gan par malēniešu valodu, gan vēsturi. Sadarbībā ar Jaunlaicenes muzeju notikuši pasākumi "Valodu degustācija: malēniešu valoda", "Alūksne — fakts, stāsts, leģendās...", arī dažādas tikšanās, kurās alūksnieši dalījās atmiņās par vēsturiskiem notikumiem. Taču, spriežot pēc bibliotekāres Floras Čubarovas sniegtajām ziņām, jaunieši par novada valodas, kultūras un vēstures jautājumiem interesējas tikai epizodiski un mācību nolūkos.

Malēniešu kultūras, tradīciju un izlokšņu ziņā ļoti atšķirīgas iezīmes ir Alūksnes novadā esošajā Pededzes pagastā. Pagasts atrodas vistuvāk Krievijas robežai un ap 80 % tā iedzīvotāju ir pareizticīgie krievi. Tādēļ te malēniešu izlokšnes, kultūras un tradīciju uzturēšana un interese par tām atšķiras no pārējiem Alūksnes novada pagastiem. Pededzes pagastā mūsdienās vērojama sadarbība ar Krievijas Federācijas Pleskavas apgabala Lauru un Pečoru pašvaldībām. Pededzes pagasta Ķuršu ciemā ik gadu rīko pareizticīgo krievu svētkus ar dievkalpojumu un sadraudzības koncertiem²⁸. Balstoties uz jau pieminētā L. Asmutes vadībā veiktā triju valstu pierobežas pētījuma rezultātiem, socioloģe Aija Lulle secinājusi, ka "ļoti tipiska ir lokālā piederība, un tikai pēc tam seko nacionālā, valstiskā, reģionālā piederība"...²⁹ Pededzes pagasta bibliotēkas vadītāja Antoņina Girs atklāj, ka lielākā daļa ļaužu tajā pusē sarunājas krievu valodā un ka malēniešu kultūra tur nav raksturīga. Lai gan bibliotēkā ir novadpētniecības nodaļa, materiālu tajā nav daudz un arī pasākumi par malēniešiem un Malēniju reti. Pēc A. Girs domām, pagasta jaunieši par Malēnijas latviešu kultūrvēstures jautājumiem interesējas ļoti maz — vienīgi vēstures stun-

das ir tās, kurās šī interese var izpausties.

Arī Māriņkalna bibliotēkas vadītāja R. Jaunzema apstiprina, ka Ziemera pagastā dzīvojošo cittautiešu ģimenēm, tostarp jauniešiem, nav intereses par malēniešu kultūru un vēsturi, bet Alūksnes pilsētas bibliotekāre F. Čubarova zina teikt, ka cittautiešu jaunieši bibliotēkas rīkotajos pasākumos par Malēnijas kultūrvēstures jautājumiem iesaistās vienīgi tad, ja uz pasākumu tiek aicināta visa klase no kādas Alūksnes pamata vai vidējās izglītības iestādes.

Ne tikai Pededzes pagasta bibliotēkā, bet arī citās novada bibliotēkās grāmatu un citu drukāto izdevumu par Malēnijas kultūrvēsturi mūsdienās nav daudz. Bibliotēku vadītājas un darbinieces spēj nosaukt no septiņiem līdz aptuveni 30 literatūras izdevumiem, kuros var iegūt ziņas par savu pagastu vai pilsētu un par malēniešu kultūru, runas īpatnībām, darba un sadzīves tradīcijām un vēsturi. Tomēr, apkopojot iegūtās ziņas un interesējoties dziļāk, kļūst skaidrs, ka tie nebūt nav visi literatūras darbi par novada un pagastu kultūrvēstures jautājumiem, kas pieejami bibliotēkās. Piem., 2013. g. izdots valodnieces D. Markus un kultūrvēsturnieka S. Cimermaņa sastādītais rakstu krājums "Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads" ticis dāvināts katrai novada bibliotēkai, taču kā savā grāmatu fondā esošu to nosauc tikai astoņas no 13 ziņu sniedzējām bibliotēkām. Pagaidām nenoskaidrotu iemeslu dēļ šī un citas grāmatas nav tikušas uzrādītas kā bibliotēkas grāmatu fondā esošas. Izdevumi, ko bibliotēku vadītājas un darbinieces visbiežāk nosauc un atzinīgi vērtē, ir 2010. g. izdotā D. Markus, J. Raipuļa grāmata "Radošie malēnieši un viņu valoda", Jāņa Poļa redakcijā 2009. g. izdotā grāmata "Laika liecinieks" un 2007. g. izdotā "Tuvā pagātne (Alūksnes rajons 1967–2007)", jau pieminētā D. Markus un S. Cimermaņa sastādītā un rediģētā grāmata "Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads" un pēc 2000. g. (grāmatās nav norādīts izdošanas gads) Ilonas Vītolas iz-

dotās trīs apjomīgās atmiņu grāmatas “Rūgtais vērmēļu kauss”. Spriežot pēc izdošanas gadskaitļiem, senāku izdevumu grāmatas netiek nosauktas vai tiek nosauktas maz, tomēr tas nenozīmē, ka šādu grāmatu bibliotēkās nav — vienīgi par tām pašreizējā informācija ir nepilnīga. Papildus izdotajām grāmatām bibliotēkās novadpētniecības stūrīti vai atsevišķos plauktos pieejamas tematiskās mapes ar skolēnu un vietējo iedzīvotāju savākumiem un sakārtotiem materiāliem gan par pagasta, pilsētas un novada vēsturi, gan par izciliem un ievērojamiem novadniekiem.

Bibliotēkas grāmatu un citu avotu pieejamību un saturu novada bibliotēku vadītājas un darbinieces vērtē neviennozīmīgi. Malienas pagasta bibliotēkas vadītāja Daina Baltā apgalvo, ka tieši par maleniešu “dialektu” un valodas izpēti nezina nevienu materiālu, bet Alūksnes bibliotēkas bibliotekāre F. Čubarova stāsta, ka zinātniski pētījumi par Malēniju uzsākti pavisam nesen un tie apkopoti jau pieminētajās grāmatās “Radošie malenieši un viņu valoda” un “Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads”. Māriņkalna bibliotēkas vadītāja R. Jaunzema stāsta, ka šīs grāmatas vēl joprojām ir pieprasītas: “Vietējie lasītāji nāk uz bibliotēku, un vēl joprojām pieprasīta ir D. Markus un J. Raipuļa grāmata “Radošie malenieši un viņu valoda”, kā arī jaunā D. Markus un S. Cimermaņa sastādītā grāmata “Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads”, kurās pieminēti interesanti vēsturiski fakti, kas vietējos ieinteresēja, uzrakstītas konkrētu vietējo cilvēku atmiņas un izruna. Ar to izrunu mums ir visgrūtāk, jo vēl joprojām jaucam latgalisko ar malēnisko. Un ļoti vērtīgi, ka šajās novadnieku grāmatās tas ir uzskatāmi parādīts.”

Tātad tiek saņemts apstiprinājums Malēnijas novada izzināšanas nepieciešamībai un praktiskajai vērtībai. Tomēr ievirzās jautājums: kā interesi par novada kultūrvēstures jautājumiem iesakņot apskatāmajā iedzīvotāju grupā — jauniešos? No bibliotēkām iegūtās ziņas liecina, ka jaunieši prot atrast

interesējošu informāciju un lūdz palīdzību, ja tas nepieciešams. Bibliotekāres norāda, ka jaunieši dažāda rakstura informāciju visbiežāk meklē internetā, bet par grāmatām kopumā interesējas maz. Šeit iezīmējas ļoti svarīgs iemesls, kāpēc jaunieši maz interesējas par savu novadu, proti, nav pieejama informācija viņiem saistošā veidā. Malēniešu savdabīgās kultūras un tradīciju saglabāšana nav atkarīga no jauniešu interesēm un dzīvesveida vien, bet par to ir atbildīgs gan ikviens apvidus iedzīvotājs, gan Malēnijai piederību izjūtošs iedzīvotājs.

Nobeigums

Malēnijas jauniešu piederība novadam izpaužas vairāk izjūtu un emociju līmenī. Tā veidojusies, apzinoties sevi starp citu novadu latviešiem un saredzot savas atšķirības, kas saistītas ar izcelšanos un dzimtas saknēm Malēnijā. Savukārt pavisam nelielā jauniešu interese par Malēnijas kultūrvēstures jautājumiem rada satraukumu par maleniešu izlokšņu, tradīciju, materiālās un nemateriālās kultūras vērtību pārmantošanu un pastāvēšanu nākotnē. Jaunieši aizmirst savas izcelšanās un līdz ar to sevis apzināšanās svarīgu stūrakmeni — kultūras, vēstures un tradīciju jautājumus. Līdz ar to jauniešu sevis kā maleniešu apzināšanās veidojas, balstoties tikai uz mūsdienās redzamām vai saklausām iezīmēm (atšķirīga valoda, dzīvesvieta, robežas tuvums), bet nevis tiešā saistībā ar Malēnijas vēsturisko attīstību. Protams, nevar noliegt, ka Malēnijas vēsturiskā veidošanās un tradicionālā kultūra ietekmē novada jauniešu apziņu caur vecāku un vecvecāku atmiņām, savdabīgo vidi, sadzīvi un skolā gūtajām zināšanām. Jāvērš uzmanība uz to, ka tieši skola pagastos bieži ir arī radošās darbības un kultūras centrs, tāpēc cieša sadarbība ar to var ievērojami izmainīt jauniešu izpratni un radīt interesi par novada un savu sakņu cilmi un attīstību. Turpmākajos pētījumos noskaidrojams, kādā līmenī skolu pedagogu kolektīvi, jauniešu vecāki, pagastu un pilsētas

sabiedrība ir sagatavota jauniešu izglītošanai par novada (pagasta) dabas un kultūrvēstures vērtību jautājumiem. Pēc pašreizējām ziņām, šajās jomās ir daudz darāmā: kopš 20. gs. 90. gadu sākuma novadpētniecības darbs un novadnieciskā izglītošana skolās daudzviet ir palaista pašplūsmā vai pat apturēta.

Vērtīga turpināmā darbība, lai rosinātu jauniešus interesēties par Malēnijas kultūrvēstures jautājumiem, aktualizētu nepieciešamos pētījumus, ir vietējo ļaužu informēšana. Tā varētu izpausties kā zinātnieku, novada zinātāju un iedzīvotāju regulāras tikšanās pagastos, lai radītu interesi un apmaiņtos ar vērtīgām zināšanām par novada ainaviskajām un dabas vērtībām, par vēstures, valodas, kultūras un sadzīves jautājumiem; populārzinātniskas un zinātniskas literatūras un citu materiālu izdošana labā un raitā valodā, ar labi uztveramām ilustrācijām; izglītojošu rakstu sērijas publicēšana vietējos laikrakstos. Būtu jāturpina apkopot un analizēt literatūras darbus un citus izdevumus saistībā ar novada veidošanos un jāpapildina pētnieciskie materiāli ar plašākiem vietējo ļaužu stāstījumiem par novada attīstību, par valodu, par novada iedzīvotāju dzīvesveidu un sadzīves jautājumiem mūsdienās un agrāk. Tas palīdzētu atklāt dažādu pagastu iedzīvotāju atšķirības un līdz šim nepilnīgi izpētīto Igaunijas un igauņu ietekmi uz Malēnijas un malēniešu savdabības vēsturisko veidošanos un pastāvēšanu mūsdienās. Alūksniešiem šajās jomās jau ir vērtīga pieredze. To izmantojot, novada izziņāšanu un vērtību popularizēšanu var pacelt augstākā līmenī.

Avoti

¹ Piem., Zemzare D. *Valodas liecības par Lejasciema novadu*. Rīga: VAAP Praktisko zinātņu apgādniecība, 1940. 143 lpp.; Stepermanis M. *Zemnieku nemieri Vidzemē 1750–1784*. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 1956. 400 lpp. un karte; *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1962. 4. laid.,

205 lpp.; *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1963. 5. laid., 315 lpp.; Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964. 432 lpp.; *Arheoloģija un etnogrāfija*. Rīga: Izdevniecība "Zinātne", 1973. 10. laid.: *Apcerējumi par Austrumlatvijas iedzīvotāju materiālās kultūras un dzīvesveida vēsturi*. 306 lpp.; *Latviešu valodas dialektu atlants: Leksika*. Rīga: Zinātne, 1999. 404 lpp. I, II, 100 kartes; Latvijas zemju robežas 1000 gados. Sast. A. Caune. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. 283 lpp. (turpmāk — *Robežas*); *Latvijas senākā vēsture 9. g. t. pr. Kr. — 1200. g.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2001. 464 lpp. (turpmāk — *Senākā vēsture*); *Ziemeļaustrumlatvijas daba un cilvēki reģionālā skatījumā*. Alūksne, 2005. g. 22.–24. jūl. Rīga: Latvijas Ģeogrāfijas biedrība, 2005. 164 lpp. (turpmāk — *Ziemeļaustrumlatvija*); Markus D., Raipulis J. *Radošie malēnieši un viņu valoda*. Letonikas bibliotēka. Rīga: apgāds "LZA Vēstis", 2010. 216 lpp. (turpmāk — Markus D., Raipulis J. — *Radošie*); Grāvis H. *Adzele — Gaujiena: 1111 — 2011. Senatne un mūsdienas. Pagasta vēsture*. Rīga: Gaujienas pagasts, 2010. 415 lpp.; *Kultūrvēstures avoti un Alūksnes novads*. Letonikas bibliotēka. Rīga: apgāds "LZA Vēstis", 2013. 383 lpp. (turpmāk — *Avoti*). Visiem publicējumiem ir pievienots izmantoto avotu un literatūras saraksts.

² UNESCO. *What do we mean by "youth"?* Sk. internetā (2014.06.10) <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/youth/youth-definition/>.

³ Commission of the European Communities. *An EU Strategy for Youth — Investing and Empowering*. Brussels, 27.4.2009. p. 2. Sk. internetā (2014.06.10) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0200:FIN:EN:PDF>.

⁴ Krauklis Ā. Ziemeļaustrumu Vidzeme: cilvēki, zeme un attīstība ģeogrāfiskā skatījū-

- mā. Grām.: *Ziemeļaustrumlatvija*, 7. lpp.
- ⁵ Vilde P. E. *Latviešu Ārste jeb īsa mācība no tām Vājībām un no šās Zemes Zālēm, ar kuŗām Cilvēkus un Lopus var ārstēt un izzāļot*. Jākoba Langes 1768. gada tulkojuma teksts. Rīga: Zvaigzne, 1991. 90. lpp. (oriģinālā — 87. lpp.).
- ⁶ Klausīņš R. Maliena. Grām.: *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 13. sējums. Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1935.–1936. 25499. sleja.
- ⁷ Markus D., Raipulis J. *Radošie*, 10. lpp.
- ⁸ Klausīņš R. Maliena. Grām.: *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 13. sējums. Rīga: Grāmatu apgādniecība A. Gulbis, 1935.–1936. 25501. sleja.
- ⁹ Markus D., Raipulis J. *Radošie*, 13. lpp.
- ¹⁰ Turpat, 27. lpp.
- ¹¹ *Senākā vēsture*, 298. lpp.
- ¹² Krauklis Ā. Ziemeļaustrumu Vidzeme: cilvēki, zeme un attīstība ģeogrāfiskā skatījumā. Grām.: *Ziemeļaustrumlatvija*, 8. lpp.
- ¹³ Vičs A. *Iz latviešu skolu vēstures (Vidzeme no 1700.–1800. gadam)*. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1923. 42., 105. u. c. lpp.
- ¹⁴ Raipulis J. Malienas atraitnes dēli. Grām.: *Ziemeļaustrumlatvija*, 46. lpp. Dokumentus sk. grāmatā *Lieffländische Landos=Ordnungen: Nebst darzu gehörigen Placaten und Statgen*. Rīga: in Verlegung Georg Matth. Nöller, 1705. 778, 40 S.
- ¹⁵ Turpat, 51. lpp.
- ¹⁶ Raipulis J. Malēnieši citzemju mācību iestādēs. Grām.: *Avoti*, 249.–254. lpp.
- ¹⁷ Markus D., Raipulis J. *Radošie*, 61. lpp.
- ¹⁸ Markus D., Cimermanis S. Ieskats Alūksnes novada kultūrvēstures izzināšanas avotos. Grām.: *Avoti*, 353.–374. lpp.
- ¹⁹ Turpat, 361. lpp.
- ²⁰ Assmuth L. Ethnic, national and local identities at Russia's Baltic borders. Sk. internetā (2014.03.24) <http://www.research.utep.edu/LinkClick.aspx?link=008.pdf&tabid=24748&mid=80672>.
- ²¹ Turpat.
- ²² Eglīte S. Alūksne un pārnovadi. Grām.: *Avoti*, 342.–352. lpp.; Harja E. Latviešu un igauņu mījiedarbība Latvijas ziemeļaustrumu novados. Grām.: *Ziemeļaustrumlatvija*, 74. lpp.
- ²³ Eglīte S. Alūksne un pārnovadi. Grām.: *Avoti*, 339. lpp.
- ²⁴ Turpat, 339.–352. lpp.
- ²⁵ Assmuth L. Ethnic, national and local identities at Russia's Baltic borders. Sk. internetā (2014.03.24) <http://www.research.utep.edu/LinkClick.aspx?link=008.pdf&tabid=24748&mid=80672>.
- ²⁶ Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. *Jauniešu identitātes veidošanās un līdzdalība*. Pētījuma pārskats. Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts, 2005. 28. lpp.
- ²⁷ Opmanis K., Dreimanis K. *Dzimtenes mācība (Vēsture un ģeografija)*. III klasei pamatskolā ar 114 zīmējumiem, piemērota 1928. g. programmai. Rīga: Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīva izdevums, 1932. 168 lpp.; Tomāss Ed., Novoselous J. *Dzimtenes mācība (Ievads ģeografijā un vēsturē)*. Pamatskolas III klasei. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1935. 117 lpp., plāns, 2 kartes; Jansons Fr. *Mana dzimtene*. Ievads Latvijas ģeografijā un vēsturē pamatskolas III klasei. Otrais iespiedums. Rīga: J. Rozes izdevums, 1936. 119 lpp.; Adamovičs Fr. *Dzimtenes mācība*. Pamatskolas III klases Latvijas ģeografijas un vēstures kurss. Revidēts vienpadsmitais iespiedums. Pārstrādājis J. Gregors. Rīga: Valtera un Rapas akciju sabiedrības apgāds, 1937. 112., I–III lpp.
- ²⁸ Eglīte S. Alūksne un pārnovadi. Grām.: *Avoti*, 348. lpp.
- ²⁹ Lulle A. Lokālais un globālais. Gadījuma izpēte Latvijas un Krievijas pierobežā (Pededze–Lauri). Grām.: *Globalizācija un globālā politika*. Rīga: Zinātne, 2005. 110.–112. lpp.

YOUNG MALENIANS — THE SUCCESSORS OF LOCAL CULTURE

Santa Daume

Summary

Keywords: *Malenia, youth, culture heritage, Aluksne Municipality, regional (Malenians) consciousness*

Nowadays, when society becomes more homogenous and states and regions tend to lose their uniqueness, it is very important to identify and save traditional values, ethnicity and cultural diversity of people. The existence of uniqueness indicates inheritance and development of the culture.

The aim of the article is to discuss conscious or unconscious belonging to Malenia as a region and to the Malenians as a unique group of people of Vidzeme for today's youth, based on their interests and knowledge.

In this article we try to analyze thoughts of young Malenians about their belonging to the region of Malenia, their level of sense of belonging as well as the importance of local culture, language and traditions in everyday life of young Malenians and their interests and knowledge about it.

Within the scope of this article, by Malenians we understand historically formed people of north-east part of Vidzeme, who have their own uniqueness — particularities of the language, characteristics, perception of the world, as well as particularities of material and nonmaterial culture. While by Malenia we mean west and middle part of Aluksne Municipality — 14 parishes (all parishes included in Aluksne Municipality, excluding Liepna Parish, which historically belongs to north part of Latgale) and the town of Aluksne.

Questionnaire of 13 managers and employees of libraries of Aluksne Municipality, interviews of 10 young Malenians and 4 other people of Malenia and a group discussion of 12 students of E. Gluck's Aluksne State Gymnasium were used to collect empirical data.

The main conclusions are that: self awareness and sense of belonging to Malenia of young Malenians forms based on visible and audible in present features (as language, territory where to live, proximity of Estonian and Russian borders), but not in direct connection with historical formation of Malenia. A very slight interest of young Malenians about the questions of cultural history of Malenia cause worries about inheritance and existence of sub-dialects, traditions, material and nonmaterial culture in the future. School in parish is not only a place for getting education but is often center of creative actions and culture as well. It can create an interest in young Malenians about the development of the region and about the origin of their roots.